

**Narkotik moddalar bo'yicha Birlashgan Millatlar tashkilotining 1961, 1971 va
1988-yilgi konvensiyalari: xalqaro huquqiy asos sifatida**

Abdusattorov Shahzod Abdumumin o'g'li

Annotatsiya

BMTning narkotik moddalar bo'yicha 1961, 1971 va 1988-yilgi konvensiyalarining xalqaro huquqiy asos sifatidagi o'rni va ahamiyati tahlil qilingan. Tadqiqotda konvensiyalarning paydo bo'lish tarixi, rivojlanish bosqichlari, asosiy tamoyillari va mexanizmlari o'rganilgan. Konvensiyalarning xalqaro huquq tizimidagi o'rni, ularning milliy qonunchilikka ta'siri va amaliy tatbiqi masalalari yoritilgan. Shuningdek, konvensiyalar doirasida xalqaro hamkorlikning huquqiy jihatlari, narkotik moddalarning noqonuniy aylanishiga qarshi kurashish borasidagi xalqaro tajriba tahlil etilgan. Konvensiyalarning samaradorligini oshirish, xalqaro hamkorlikni kuchaytirish va milliy qonunchilikni takomillashtirish bo'yicha takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: BMT konvensiyalari, narkotik moddalar, xalqaro huquq, narkotrafik, xalqaro hamkorlik, huquqiy nazorat, psixotrop moddalar, xalqaro jinoyatchilik.

Narkotik moddalarning noqonuniy aylanishi va iste'moli bugungi kunda global muammolardan biri sifatida e'tirof etilmoqda. BMT ma'lumotlariga ko'ra, dunyo bo'yicha 275 million kishi narkotik moddalar iste'mol qiladi, bu esa global aholining 5.5 foizini tashkil etadi. Narkotik moddalar bilan bog'liq jinoyatlar transmilliy uyushgan jinoyatchilikning asosiy yo'nalishlaridan biriga aylangan. Mazkur global muammoga qarshi kurashishda xalqaro hamjamiyat tomonidan bir qator huquqiy mexanizmlar ishlab chiqilgan bo'lib, ularning eng muhimlari BMTning narkotik moddalar bo'yicha konvensiyalari hisoblanadi. 1961, 1971 va 1988-yilgi konvensiyalar xalqaro narkotik siyosatning huquqiy poydevorini tashkil etadi. Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, bugungi kunda yangi psixoaktiv moddalarning paydo bo'lishi, narkotiklarning internet orqali tarqatilishi, narkotik moddalar bilan bog'liq jinoyatlarning yangi shakllari paydo bo'lishi kabi muammolar konvensiyalar mexanizmlarini yanada takomillashtirishni taqozo etmoqda. Shu bois, konvensiyalarning huquqiy tabiati, mexanizmlari va samaradorligini o'rganish muhim ahamiyat kasb etadi.

BMTning narkotik moddalar bo'yicha konvensiyalari xalqaro huquqning muhim manbalari sifatida e'tirof etiladi. 1961 yilgi Narkotik moddalar to'g'risidagi Yagona konvensiya narkotik moddalarning xalqaro nazoratini o'rnatishda fundamental ahamiyatga ega bo'ldi. Konvensiya narkotik moddalarning ro'yxatini shakllantirdi va ularni nazorat qilish

mexanizmlarini belgiladi. 1961-yilgi konvensiyaning asosiy yutuqlaridan biri narkotik moddalarni tibbiy va ilmiy maqsadlarda ishlab chiqarish, eksport-import qilish va taqsimlash tizimini yaratgani bo'ldi. Bu tizim doirasida davlatlar o'rtasida ma'lumot almashish, nazorat qilish va monitoring olib borish mexanizmlari joriy etildi. 1971-yilgi Psixotrop moddalar to'g'risidagi konvensiya psixotrop moddalarning noqonuniy aylanishiga qarshi kurashish va ulardan foydalanishni nazorat qilishning huquqiy asoslarini yaratdi. Mazkur konvensiya doirasida psixotrop moddalarning ro'yxati shakllantirildi va ularni nazorat qilish mexanizmlari belgilandi. 1988-yilgi Narkotik moddalar va psixotrop moddalarning noqonuniy muomalasiga qarshi kurash to'g'risidagi konvensiya avvalgi ikki konvensiyani to'ldirib, narkotrafik va noqonuniy aylanishga qarshi kurashishning yanada samarali mexanizmlarini joriy etdi. Konvensiya jinoiy hamkorlik, huquqiy yordam ko'rsatish va jinoyat yo'li bilan topilgan mablag'larni musodara qilish kabi masalalarni tartibga soldi.

Konvensiyalarning xalqaro huquq tizimidagi o'rni quyidagi jihatlarda namoyon bo'ladi, konvensiyalar narkotik moddalar ustidan xalqaro nazoratning yaxlit tizimini shakllantirdi. Bu tizim doirasida xalqaro hamkorlikning turli jihatlari, jumladan ma'muriy, huquqiy, tibbiy va ijtimoiy sohalar qamrab olingan, konvensiyalar asosida tashkil etilgan Narkotik moddalar bo'yicha xalqaro nazorat kengashi (INCB) va BMT Narkotiklar va jinoyatchilik bo'yicha boshqarmasi (UNODC) kabi xalqaro tuzilmalar samarali faoliyat yuritmoqda, konvensiyalar narkotik moddalar bilan bog'liq yangi tahdid va muammolarga qarshi kurashish uchun huquqiy asos bo'lib xizmat qilmoqda. Yangi psixoaktiv moddalarning paydo bo'lishi, narkotiklarning internet orqali tarqatilishi va boshqa zamonaviy muammolar konvensiyalar doirasida hal etilmoqda.

Konvensiyalarning milliy qonunchilikka ta'siri ham muhim ahamiyat kasb etadi. Ko'plab davlatlar o'z milliy qonunchiligini konvensiyalar talablariga moslashtirib, narkotik moddalar bilan bog'liq jinoyatlarni jinoiy qonunchilikda belgilab qo'ygan.

Konvensiyalar doirasidagi xalqaro hamkorlik masalalari alohida e'tiborga loyiq. Xalqaro hamkorlik quyidagi yo'nalishlarda amalga oshirilmoqda:

- Ma'lumot va tajriba almashish;
- Huquqni muhofaza qilish organlari o'rtasidagi hamkorlik;
- Huquqiy yordam ko'rsatish;
- Jinoyatchilarni topshirish;
- Jinoyat yo'li bilan topilgan mablag'larni musodara qilish.

Konvensiyalar mexanizmlarining samaradorligi masalasi dolzarb ahamiyat kasb etadi. Mavjud muammolar quyidagilardan iborat:

- Ba'zi davlatlarning konvensiyalar talablarini to'liq bajarmasligi;
- Milliy qonunchilikni konvensiyalar talablariga moslashtirish jarayonining sekinligi;
- Xalqaro hamkorlik mexanizmlarining samaradorligi yetarli darajada emasligi;
- Yangi psixoaktiv moddalarga qarshi kurashish mexanizmlarining yetarli emasligi.

BMTning narkotik moddalar bo'yicha 1961, 1971 va 1988-yilgi konvensiyalari xalqaro huquqiy tizimning muhim tarkibiy qismi sifatida narkotik moddalar muomalasini nazorat qilish, noqonuniy aylanishiga qarshi kurashish va ularning qonuniy tibbiy hamda ilmiy maqsadlarda foydalanishni tartibga solishda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Ushbu konvensiyalar narkotik moddalar bilan bog'liq muammolarni hal etishda xalqaro hamjamiyatning birlashgan sa'y-harakatlarini mujassamlashtirgan holda, global miqyosda narkotiklar nazoratining huquqiy asoslarini yaratdi. 1961-yilgi Narkotik moddalar to'g'risidagi Yagona konvensiya narkotik moddalarning xalqaro nazoratini o'rnatishda fundamental ahamiyatga ega bo'lib, uning qoidalari bugungi kunda ham o'z dolzarbligini yo'qotmagan. Konvensiya tomonidan o'rnatilgan narkotik moddalarni tibbiy va ilmiy maqsadlarda ishlab chiqarish, eksport-import qilish va taqsimlash tizimi samarali ishlashi uchun xalqaro hamkorlikning zarurligini ko'rsatdi. 1971-yilgi Psixotrop moddalar to'g'risidagi konvensiya psixotrop moddalarning noqonuniy aylanishiga qarshi kurashish va ulardan foydalanishni nazorat qilishning huquqiy asoslarini yaratdi. Mazkur konvensiya doirasida psixotrop moddalarning ro'yxati shakllantirildi va ularni nazorat qilish mexanizmlari belgilandi, bu esa xalqaro miqyosda psixotrop moddalar ustidan nazoratni kuchaytirishga xizmat qildi. 1988-yilgi Narkotik moddalar va psixotrop moddalarning noqonuniy muomalasiga qarshi kurash to'g'risidagi konvensiya avvalgi ikki konvensiyani to'ldirib, narkotrafik va noqonuniy aylanishga qarshi kurashishning yanada samarali mexanizmlarini joriy etdi. Konvensiya jinoiy hamkorlik, huquqiy yordam ko'rsatish va jinoyat yo'li bilan topilgan mablag'larni musodara qilish kabi masalalarni tartibga soldi. Uch konvensiyaning birgalikdagi ahamiyati shundaki, ular narkotik moddalar ustidan xalqaro nazoratning yaxlit tizimini shakllantirdi. Bu tizim doirasida xalqaro hamkorlikning turli jihatlari, jumladan ma'muriy, huquqiy, tibbiy va ijtimoiy sohalar qamrab olingan.

Konvensiyalar asosida tashkil etilgan Narkotik moddalar bo'yicha xalqaro nazorat kengashi (INCB) va BMT Narkotiklar va jinoyatchilik bo'yicha boshqarmasi (UNODC) kabi xalqaro tuzilmalar samarali faoliyat yuritmoqda. Konvensiyalarning zamonaviy ahamiyati shundaki, ular narkotik moddalar bilan bog'liq yangi tahdid va muammolarga qarshi kurashish uchun huquqiy asos bo'lib xizmat qilmoqda. Yangi psixoaktiv moddalarning paydo bo'lishi, narkotiklarning internet orqali tarqatilishi va boshqa zamonaviy muammolar konvensiyalar doirasida hal etilmoqda. Shu bilan birga, konvensiyalarning ayrim qoidalari bugungi kun talablariga to'liq javob bermasligi ham kuzatilmoqda. Konvensiyalarning amaliy tatbiqi borasida bir qator muammolar mavjud. Jumladan, ba'zi davlatlarning konvensiyalar talablarini to'liq bajarmasligi, milliy qonunchilikni konvensiyalar talablariga moslashtirish jarayonining sekinligi, xalqaro hamkorlik mexanizmlarining samaradorligi yetarli darajada emasligi kabi muammolar kuzatilmoqda.

Xulosa o'rnida ta'kidlash joizki, BMTning narkotik moddalar bo'yicha konvensiyalari xalqaro huquqning muhim manbalari sifatida narkotik moddalar muomalasini tartibga solish va noqonuniy aylanishiga qarshi kurashishda asosiy huquqiy baza bo'lib xizmat qilmoqda. Konvensiyalarning samaradorligini oshirish uchun milliy qonunchilikni takomillashtirish, xalqaro hamkorlikni kuchaytirish va zamonaviy texnologiyalardan foydalanish zarur. Konvensiyalarning kelajakdagi rivojlanishi uchun quyidagi yo'nalishlarni taklif etish mumkin, konvensiyalar qoidalari zamonaviy talablarga moslashtirish, yangi psixoaktiv moddalar ustidan nazoratni kuchaytirish mexanizmlarini takomillashtirish, xalqaro hamkorlik mexanizmlarini yanada rivojlantirish, narkotik moddalar bilan bog'liq jinoyatlarning oldini olish va profilaktika qilish choralarini kuchaytirish. Narkotik moddalar muammosi global xavfsizlikka tahdid soluvchi asosiy omillardan biri bo'lib qolmoqda. Shu bois, BMTning narkotik moddalar bo'yicha konvensiyalari doirasidagi xalqaro hamkorlikni yanada rivojlantirish, konvensiyalar mexanizmlarining samaradorligini oshirish va zamonaviy talablarga moslashtirish borasidagi ishlarni davom ettirish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Boister, N. (2016). *An Introduction to Transnational Criminal Law*. Oxford University Press.
2. Bewley-Taylor, D., & Jelsma, M. (2012). *The UN drug control conventions: The limits of latitude*. Transnational Institute Series on Legislative Reform of Drug Policies.
3. Krajewski, K. (2019). *International Drug Control Law*. In *Research Handbook on International Drug Policy*. Edward Elgar Publishing.
4. Room, R., & Reuter, P. (2012). How well do international drug conventions protect public health? *The Lancet*, 379(9810), 84-91.
5. United Nations Office on Drugs and Crime. (2020). *World Drug Report 2020*. United Nations publication.
6. Jelsma, M. (2019). UN Common Position on drug policy: Consolidating system-wide coherence. *International Journal of Drug Policy*, 74, 29-39.
7. McAllister, W. B. (2000). *Drug Diplomacy in the Twentieth Century: An International History*. Routledge.
8. Sinha, J. (2001). *The history and development of the leading international drug control conventions*. Canadian Parliament Research Branch.
9. Collins, J. (2020). A Brief History of Cannabis and the Drug Conventions. *American Journal of International Law*, 114(2), 279-284.
10. Babor, T. F., Caulkins, J. P., & Edwards, G. (2018). *Drug Policy and the Public Good*. Oxford University Press.